

OROSZI SÁNDOR:

Erdőtelepítési emlékek a XVIII-XIX. századi Nagykunságból

Az Alföldfásítás első emlékeit a XVIII. században induló fásítások jelentik. Ekkor kezdődött az a törekvés, amely az Alföldön mesterséges erdők létrehozásával kívánta szolgálni a honvédelmi, a mezőgazdasági és a vízügyi érdekeket. Az 1769-ben kiadott országos erdőrendtartásban olvashatjuk (a magyar nyelvű, 1770-es kiadás alapján): „... a' mi kegyelmes kemény parantolatunk ez, hogy minden háznak lakosa, mind addig, míglen a' ház, Udvar, kert, pajta és rétek körül, üres és a' fa-ültetésre alkalmas hely találkozik, minden Esztendőben fákat, ... leg-alább 20st plántálni tartozzék.” A fenti, *Mária Terézia* által kiadott erdőrendtartás kívánságai végigkísérik a fásítások ügyét egészen századunkig, amikor aztán végre megvalósulhat az alföldfásítás nagy munkája.

A Nagykunság ma is az Alföld egyik legfátlanabb része, de itt is a XVIII. században kezdődtek a fásítási munkálatok. A nagykunsági erdőtelepítések első korszakát a Rákóczi-szabadságharc után újraterlepülő, gyorsan gyarapodó városok, a közös használatú rétek, időszakosan vízjárta legelők, valamint a szántónak felosztott „tőkeföldek” világába kell belehelyeznünk.

Az 1728. évi összeírás alkalmával jegyezték meg először az összeírók, hogy megkezdődött a nagykunsági településekben a faültetés. Kiderül a feljegyzésekből, hogy mind a belterületen, mind pedig a (művelés alá fogott) külterületen való berendezkedésnek része volt a faültetés is. Az egész Jászkunságra vonatkozóan érdekes dokumentum az a Jászberényben 1762. március 26-án keltezett Jászkun-erdőrendtartás, amely „A fák beültetésének és azok megőrzésének rendjé”-ről tudósít.

Karcag város tanácsülési jegyzőkönyvében már a Jászkun-erdőrendtartást követő tavaszon találunk bejegyzéseket a faültetésre: „Elvégeztetett, hogy a fűz erdők rakására a' Zádor Gátnál, bizonyos személyeket fogadjanak és annak Conservatóijára Csősz tartasson s gazdagítására aminthogy Keszeli Mártony Ki is biztatott s megfogadódott 4 köből Buzában és két pár bocskorban.” Ezután név szerint felsorolták azokat, akik „... egy-egy köből Buzáért hozzá is fogtak die sequentis.” A Jászkun-erdőrendtartás 6. pontjában írják: „A jelenlegi kapitányok által örök állíttassanak, akik nemcsak az emberek általi kivágásoktól, hanem tűz aláarakásától és bármiféle barmok betörésétől se rényen megőrzik (a fákat)”. A karcagiak azonnal gondoltak „csősz” állítására, mielőtt elkezdődtek a faültetések, akinek az őrzésen kívül az erdő „gazdagítása” is feladata volt. Két héttel későbbi bejegyzés a jegyzőkönyvben: „A fűz erdőnek csinálása és ültetése effective ismét 10 megfogadott ember által elkezdetett.”

Természetesen nemcsak Karcagon végeztek erdőtelepítést, hanem a többi nagykun helységben is. Sőt — több település által — a Tiszánál épített Mirhógnál három sorban fűzfákat ültettek 1767-ben a védőhatás fokozására. A

megáradó folyók, erek azonban nemcsak a gátvédő fasorokat érték el, hanem más erdőket is károsítottak. Példa erre Kisújszállás, ahol az 1784-es árvízkor felsorolják, az elpusztult egyéb javak mellett, a facsemetéket is: „1200 bokor tölgy, 700 darab 3 éves nyár, 500 darab 2 esztendő nyár, 900 darab akác és szil, 300 darab fűzfa és 2000 darab eperfa csemete.” A víz kártételének nagyságán kívül, a fenti adatokból a telepített fafajokról is ismereteket kaphatunk. Gyakorlatilag ugyanazokkal a fafajokkal találkozunk, amelyek a nagykunsági fásításokban a későbbiekben is szerepelnek.

Jelentős forrás Kunhegyes tanácsülési jegyzőkönyve 1781-ből, amelyben az erdőápolások mikéntjéről olvashatunk:

„... Tekintetes Locumtenentialis Vice Kapitány Boross Sándor úr mint a Nemes Három districtusokban lévő és leendő erdők fő Inspectorának kegyes engedelmeiből az egész Erdő fel fog osztattni a gazdagabb lakosok között, kik a reájok és gondviselések alá méretett részletskében mak és egyéb facsemetéknek úgy gondgyát visellyék, hogy azoknak sem hijja, sem valamely kárra maradása ne légyen, mert akinek a részin valamely fogyatkozás tapasztaltatik akár mely részben bizonyosan szoros számadásra vonattatik a fel nem osztott részeket (tovább)

Minden lakos becsületesen felkapállya és tisztán tarcsa, de úgy, hogy a gödrötskében lévő makot, vagy gyenge fakadásokat meg ne sértse, ahová azután szabad lézzen veteményezni olyan magokat és veteményeket, melyek „nagyon el nem terjednek, nem folynak és a tsemetéket el nem nyomják.”

Melly veteményeknek megvizsgálása ha tudniillik nem ártalmasak-e most vagy nagyobbodván jövendőben a tsemetéknek. Erdő Inspector Jámbor Istvány uram bizatott, aki azokat annak idejében mindannyiszor amennyiszor szükséges lesz fel fogja járni és vizsgálni, ahol pedig ártalmas veteményt tapasztal, azt a gazdájával azon helyről ki vitetni, Szóval minden lakos az Erdőnek előlmenetelét gyaporittását szinte olly igyekezettel munkálkodni köteles, mint tulajdon maga jószágának.”

Az idézetből kitűnik, hogy a „gazdagabb lakosok” között az erdő-földeket kiosztották köztes művelésre. Karcaggal kapcsolatosan tudjuk, hogy hagyománytermeltek a Zádor-erdőben, tehát mindenképpen olyan növényeket, amelyek „nagyon el nem terjednek, nem folynak és a tsemetéket el nem nyomják.”

A helyi faszükséglet kielégítésében a XIX. század elejétől kezdődően a saját telepítésű erdők is szerepelnek. Amilyen gonddal telepítették az elmúlt században, olyan mohón fogtak hozzá az 1800-as évek elején az erdők kitermeléséhez. Elkülönítették a város által használt erdőket, és a lakosoknak pedig időről-időre „Erdő osztály Laistrom”-ot készítettek; erdőt osztottak. Azonban a közösség használatában levő erdőkben is jelentős volt a fogyatkozás. Az amúgy sem nagy erdők területe csökkent, mert az esetleges felújítási próbálkozások nem mindig jártak sikerrel.

Az újraerdősítés megkezdésében szerepe volt annak is, hogy a lecsapolások, vízrendezések következtében változtak a termőhelyi viszonyok. Az eddigi fűz—nyár-, illetve tölgyerdők helyére akácot ültettek. Például a karcagi Zádor-erdő megújítását így rendezte el a Tanács: „A Zádor-erdőből kivágott fák helyei 3 évre dinnye alá kiosztani rendeltetnek... a kivevő a 3. év után minden □-öl földön egy csemetét tartozik nevelni, a 3. év elmúlásával minden nyilas földön 100 db fával beszámolni.” Amikor azonban az 1879: XXXI. tc. alapján fel kellett terjeszteni üzemtervezésre az akáccal felújított Zádor-erdőt, kénytelenek voltak megállapítani: „... az 1868. évben telepített akáczos igen silány növekedést mutat, s már 4—5 éves korában mohosodik, rozsdá-

sodik." Tehát ennek az erdőnek a felújítása nem sikerült — ki is termelték, felszántották a helyét.

Kisújszálláson a fák fokozott védelme mellett további erdők ültetését tervezték. Ezt ösztönözte a Jászkun Kerületi Főkapitány 1863. évi leírata is: „a ma már több idő óta a vidéken uralkodó s következeiseiben iszonyú szárazság egyik okát az erdők hiányában találja s rendeltetik, hogy Kisújszállás 1500 holdnyi közterén erdő alakításához fogjon, olyan formán, hogy 20—25 holdnyi faiskola hely mindjárt jelöltessék ki, s a földünkben hasznos fa magvak vetése tettegesítessék.” (Láthatjuk, hogy az 1863-as nagy aszály, amely a Magyar Tudományos Akadémián is vitát váltott ki az alföldi erdőkről, milyen közvetlen hatással volt a nagykunsági erdők ügyére.) Ennek alapján Kisújszálláson faiskolát létesítettek a városház udvarán, valamint a kiritkuló „Öreg-erdő”-ben is.

A fentiek ellenére nem következett be komolyabb fellendülés az itteni erdőtelepítésekben. Igaz, a XIX. század végén még volt egy nekibuzdulás a millenniumi ünnepségek és az *Erzsébet királyné* emlékére ültetett emlékfák, -erdők kapcsán, de ezek jórészt a települések belterületére, vagy közvetlen környékére kerültek. A vidék általános képét nem befolyásolták. Karcag és Túrkeve a fátlanság példája lett, elrettentő példaként emlegették az alföldi pusztasággal kapcsolatban. Csak a Kaán Károly által életrehívott 1923. évi XIX. tc., az alföldfásítási törvény hozott változást ebben.

A közönséges dió (*Juglans regia* L.) termesztésének igen nagy jelentőséget tulajdonítanak a Szovjetunióban. A fajaj egyik legfontosabb termesztési körzete Dél-Ukrajna, ahol a mezőgazdasági üzemek és az erdőgazdaságok kezelésében megközelítőleg 2000 ha diós van. Az 1960-as évek végétől kezdték meg az említett körzetben — az eddig magról történő szaporítás mellett — a közönséges dió *vegetatív úton* történő szaporításával kapcsolatos kísérleteket.

A mageredetű (eltérő genetikai tulajdonságú faegyedekből álló) dióscokból 70 törzsfát választottak ki a következő szempontok figyelembevételével: fagyűrő-képesség, szárazságtűrő-képesség, a rovar- és gombakárosítókkal szembeni ellenálló-képesség, termőképesség, termésmínőség.

A fenti szempontok alapján kiválasztott 12 tájjellegű forma (változat) többsége vegetatív úton is szaporítható. Az oltványokból dugvány-anyatelepeket létesítettek, melyek a továbbszaporítás és szelekció bázisai. A kezdeti eredmények biztatóak, a szelektált, vegetatív úton szaporított formák (változatok) átlagos terméshozama 5 éves korban 2,5 kg, míg a magról kelt, nem szelektáltaké 9 éves korban mindössze 0,5 kg volt.

A vegetatív szaporításmód elterjesztése egyik előfeltétele az iparszerű diótermesztés kiterjedt megvalósításának.

(Leszn. Hozj., 1983. 3. Ref.: *dr. Rédei K.*)

„**Erdei ökoszisztéma — erdőpusztulás**” címen kutató központot hívtak életre a göttingai (NSZK) egyetemen abból a célból, hogy megfelelően irányítsa az ezzel kapcsolatos egyes kutatómunkákat, biztosítsa az e célra rendelkezésre állítható keretek hatékony felhasználását. Megfelelő kapcsolatot tartson egyben a nem egyetemi kutatóhelyekkel. A jelenlegi kutatóterv 12 intézetből 14 kutatócsoportra terjed ki. Az elhatározást az az elgondolás váltotta ki, hogy az erdőpusztulás vizsgálata nem merülhet ki az egyes fákon, hanem tárgya a teljes ökoszisztéma kell legyen, a vele kapcsolatos környezeti folyamatokkal együtt. A központ működési területe az ország északnyugati része. Szövetségi hatáskörrel a Sugárzás- és Környezetkutató Társaság feladata a gázalakú légszennyezésnek a környezetre való közvetlen hatását vizsgálni, a karlsruhei Magkutató Központ pedig azokat a fizikai és kémiai folyamatokat vizsgálja, amelyek az atmoszférikus továbbjuttatás során lejátszódnak és megoldásokat keres a kibocsátás megtisztítására.

(AFZt 1984. 7. Ref.: *Jérôme R.*)

BUGAC....

... micsoda zamata volt egykor e szónak! — Elhagyatott vidék, úttalan pusztaság, szilajmarha, szöcskenyáj, néhol rissz-rossz nyárasok. Sanyarú élet, magatartás forma. Nem volt nagy dicsőség bugacinak lenni,...

Maga a pusztá Kecskemét város gyarmata volt. Túl messzi és mit sem érő ahhoz, hogy a városatyáknak ott saját érdekeltsege lett volna. Kora reggel a városból indulva jó délután lett mire a könnyű parasztszeker kiért. Hosszú órákon át kellett hallgatni a homokszemek pergését a süppedő kerekekről, a patkolatlan pusztai lovak sűrű szellentése közben. Meg is vette később a város Almási grófnak Szaharát járt autóját, hogy szabadabban járhasson ki. Azt is inkább csak eső után, amikor kissé összeállt a homok.

A pusztát ritkás tanyavilág vette körül. Minden tanya őrzött vár. Őrzője hatnyolc élesfogú kuvasz. Gyalogember nappal csak úgy közelíthetett, hogy petrenyudat forgatott a feje felett, így védve meztelen lábászárát. Sötétedés után pedig sehogyan. A tanyák mellett gyenge rozsok, kukoricák, félvad gyümölcsfák. Volt olyan százholdas gazda, aki tíz bürgével járatta birtokát...

Hatvan-ötven évvel ezelőtt jártam Bugacon nyaranta az akkori városi erdőgondnok — Kertai (Kerner) Ede, nagybátyám — vendégszeretetét élvezte. Nagyszerű ember volt! — A Déli-Kárpátok aljáról került a homokra és vetette meg Bugacon az erdőszet alapjait. A bolettás búza, mezőgazdasági válság időszaka volt. A termény mit sem ért, pénzt csak a fából lehetett csinálni. Ezért volt az erdőszetnek becsülete az alföldi városban. Voltak hónapok, amikor tisztviselőit csak borral és birkával tudta fizetni, a kevés kis pénz másra kellett.

Kitűnő erdész, jól képzett mérnök volt Kertai Ede. Ő plántálta belém a szakmai hivatástudatot, nyitotta meg szememet a természetnek a pusztán is gazdag szépségeire. Tőle tudtam meg, hogy a csemete kapásnövény a homokon, ő tanított meg mérni, felhordani és viselni a szakmával járó kényelmetlenségeket. Legkedvesebb emlékem a pusztának világot nyitó kisvasút vonalkitűzése, amiben magam is részt vehettem figuránsként, gyakornokként. Sok-sok napon át jártuk ennek során a pusztát. Megtanultam nyári hőségben avas szalonnán és kadarka spricceren élni. Sokszor úgy jelforrósodott alattunk a homok, hogy duplatalpú bakancsot kellett húzunk.

A gondnokság központja egyetlen iroda- és lakóházból, hozzá tartozó gazdasági épületből álló tanya volt. Mellette egy hold szőlő és veteményes, mögötte kis szürke nyár kerekerdő. Előtte csak a távoli nyáras takarta el Monostort, ahonnan ha Kókay esperes gyalog jött át, hóna alatt összehajtogatva hozta a reverendáját, de még a nadrágját is — míg látó távolba nem ért. A fenyő telepítés akkoriban kezdődött. Nagybátyám egyszer kegyetlenül ráripakodott egy toronyiránt közelgő lovasra, mert nem vette észre, hogy a fű alatt lapuló erdőben jár. Ez volt a tanya előtti fenyves.

Aztán a főiskolára kerültem, nagybátyám meg erdőmesternek a városba. Elmaradtak a nyári látogatások. Közben bugacból idegenforgalmi objektum lett. Nyárson sült csirke és szikrai zöldszilváni után azelőtt bőgatyát soha nem hordott mőricgátjai legények maskarában lovagoltattak rossz kocsilovakon sikongó svájci asszonyosságokat. Már nem csak abból lehetett pénz csinálni ami fából van. A nagy fejlődésben el is tűnt a pusztá a gondnokság körül. Mindezzel csak akkor békéltem meg, amikor megláttam Mátay Ibolya remélem hagyományt teremtő, gyönyörű vadászházát.

Vadászat! — Visszagondolok az egykor felhőként rebbenő fogolycsapatokra, amelyeket nyaranta meg kellett „verni”, szétugrasztani. Eszembe jut nagybátyámnak a harmincas évek elején suttogva tett boldog közlése: „megjelent Bugacon egy őz!” Hogy el ne riassa... Mi lett azóta? — „Lajoska itt lőtte meg első nyulát” és „Magda este minden pénzét elvesztette kártyán”...

Ezzel záródnak is bugaci élményeim. Vannak még, akik emlékeimben osztoznak velem.

Jérôme René